

XALQARO TIBBIY ATAMALARNI O'RGANISHDA ARAB**TILINING TA'SIRI****Aziza Suratqizi Qodirova**Arabshunoslik oliy maktabi o'qituvchisi,
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalqaro tibbiy atamalarni shakllantirish va ularni o'rganishda arab tilining ta'siri atroflicha tahlil qilinadi. Arab tili, ayniqsa O'rta asrlarda, ilm-fanning rivojlanishi va tibbiyot sohasida fundamental rol o'ynagan. Maqolada arabcha tibbiy atamalarning kelib chiqishi, morfologik va semantik xususiyatlari, hamda ular xalqaro tibbiy terminologiya shakllanishidagi o'rni tadqiq etilgan. Shuningdek, arab tilidagi ilmiy atamalarning zamonaviy tibbiyotga qo'shgan hissasi va boshqa tillar orqali o'zlashish jarayoni o'rganiladi. Tadqiqot natijalari arab tilining xalqaro ilmiy muloqotdagi ahamiyatini ko'rsatib, ushbu atamalarning lingvistik va madaniy jihatdan o'zaro bog'liqligini yoritadi.

Kalit so'zlar: Arab tili, tibbiy terminologiya, xalqaro atamalar, etimologiya, tibbiyot tarixi, ilm-fan merosi, semantik tahlil

Kirish qismi: Tibbiy terminologiya dunyo bo'ylab ilm-fan va amaliy tibbiyotning rivojlanishida o'ta muhim rol o'ynaydi. Xalqaro tibbiy atamalar global ilmiy muloqotni ta'minlash, tibbiyot sohasidagi tadqiqotlar va amaliyotni uyg'unlashtirishda asosiy vositalardan biridir. Bu atamalarni shakllantirishda tarixiy jarayonlar, turli madaniyatlardagi ilmiy yutuqlar va lingvistik ta'sirlar muhim ahamiyatga ega bo'lgan.

Arab tili, ayniqsa, O'rta asrlardagi islom olami ilmiy uyg'unish davrida, tibbiyot va boshqa tabiiy fanlar terminologiyasini boyitishda hal qiluvchi ta'sir ko'rsatgan. Abu Ali ibn Sino, al-Roziy, al-Farg'oniy kabi buyuk olimlar nafaqat arab dunyosida, balki butun dunyo ilm-fani rivojiga ulkan hissa qo'shib, o'z asarlarida ko'plab ilmiy atamalarni qo'llashgan va yaratgan. Ushbu terminlar keyinchalik lotin, yunon va boshqa tillar orqali xalqaro tibbiy terminologiya tarkibiga kirgan.

Bugungi kunda ham tibbiy atamalarning etimologiyasini tahlil qilish arab tilining ilmiy sohalaridagi o'rni va ahamiyatini yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi. Arab tilidan kirib kelgan atamalar faqat tibbiy bilimlarning rivojlanishida emas, balki madaniy va tarixiy bog'liqlikni aks ettiruvchi vosita sifatida ham alohida o'rin tutadi.

Ushbu maqola xalqaro tibbiy terminologiyani o'rganishda arab tilining ta'sirini keng qamrovda yoritib beradi. Unda arabcha atamalarning kelib chiqishi, ularning o'zlashuv jarayonlari va xalqaro terminologiyadagi roli, shuningdek, ushbu jarayonlarning zamonaviy tibbiyotda aks etishi tahlil qilinadi. Maqolaning maqsadi arab tilining xalqaro ilmiy tibbiy muloqotdagi ahamiyatini yoritish va uning lingvistik, madaniy hamda tarixiy merosini tadqiq qilishdan iborat.

Asosiy qism: Arab tili O'rta asrlarda ilm-fanning rivojlanishida asosiy o'rinlardan birini egallagan. Islom olamida ilmiy uyg'unish davri (IX-XII asrlar) davomida arab tili ilmiy muloqotning asosiy vositasiga aylangan edi. Bu davrda arab tili orqali yunon, hind va fors ilmiy manbalari tarjima qilinib, qayta ishlangan va yangi tibbiy bilimlar yaratilgan. Ayniqsa, Abu Ali ibn Sino, al-Roziy, al-Zahroviy kabi tibbiyot sohasidagi buyuk allomalar o'z asarlarini arab tilida yozib, ilmiy merosni keyingi avlodlarga yetkazgan.

Arab tili faqatgina ilmiy til sifatida emas, balki lingvistik imkoniyatlari bilan ham ilm-fan rivojiga ulkan hissa qo'shdi. Uning boy lug'at boyligi va grammatik qoidalari tibbiy terminlarni aniqlik va

ma'noli ifodalashga imkon bergan. Shunday qilib, arabcha terminlar nafaqat tibbiyot, balki boshqa fanlar uchun ham mustahkam asos yaratgan.

Arabcha tibbiy atamalarining kelib chiqishi asosan O'rta asrlardagi ilmiy manbalarga borib taqaladi. Ushbu atamalar ko'pincha yunon va hind manbalaridan tarjima qilingan bo'lib, arab tilining lingvistik xususiyatlariga moslashtirilgan. Masalan, yunon tilidan kelgan "hipokratik" va "galenik" tibbiyot an'analari arab olimlari tomonidan o'zlashtirilib, yanada rivojlantirilgan. Bu jarayonda yangi arabcha terminlar yaratilgan yoki mavjud bo'lganlar takomillashtirilgan. Quyidagi misollar arab tilidan kelib chiqqan tibbiy atamalarining xalqaro terminologiyada tutgan o'rnini ko'rsatadi:

- Al-kuhl (الكحل): spirtli eritma (keyinchalik "alcohol" atamasi sifatida xalqaro tilga kirgan).
- Al-jabr (الجبر): suyakni joyiga solish, ortopediya (keyinchalik "algebra" so'ziga asos bo'lgan).
- Al-tibb (الطب): tibbiyotning umumiy nomi.

Shuningdek, arab tilidagi ko'plab terminlar lotin va yunon tillari orqali boshqa tillarga o'tib, zamonaviy tibbiyotda keng qo'llanilmoqda. Arab tilidan kirib kelgan tibbiy atamalar tilshunoslik jihatidan ko'plab qiziqarli xususiyatlarga ega. Ular, asosan, quyidagi lingvistik jarayonlar orqali xalqaro tibbiy terminologiyaga kirgan:

Fonetik moslashuv: Arabcha so'zlar boshqa tillarning fonetik qoidalariga moslashtirilgan. Masalan, "al-kuhl" so'zi "alcohol" shaklida boshqa tillarga kirgan.

Morfologik moslashuv: Arab tilidagi ko'plik yoki so'z yasash shakllari boshqa tillarda sodda shaklga keltirilgan. Masalan, "al-tibb" atamasi lotin tilida tibbiy fanlar uchun "medicus" bilan uyg'unlashgan.

Semantik boylik: Arab tilida so'zlarning ko'p ma'noli bo'lishi ularning turli ilmiy tushunchalarni ifodalash imkoniyatini kengaytirgan. Masalan, "al-ilaj" (العلاج) so'zi "davolash", "tibbiy yordam" va boshqa ma'nolarni qamrab oladi.

Bugungi kunda arab tilidan olingan tibbiy atamalar xalqaro miqyosda hanuzgacha amaliy ahamiyatga ega. Masalan, farmakologiya, anatomik terminologiya va kasalliklar nomlari bilan bog'liq ko'plab atamalarining ildizi arab tilidan kelib chiqqan. Zamonaviy tibbiyotda quyidagi sohalarida arabcha atamalarining izlari saqlanib qolgan:

-Farmakologiya: Ko'plab dori-darmonlarning nomlari arab tilidan olingan, masalan, "al-anbar" (عنبر) "ambar", "al-kina" (الكينا) "kinin".

-Anatomiya: Arabcha terminlar inson anatomiyasini tasvirlashda ko'plab lotin va yunon terminlariga asos bo'lgan.

-Tibbiy uskunalar va davolash usullari: Al-Zahroviy tomonidan kiritilgan jarrohlik asboblari nomlari hozirga qadar saqlangan.

Arab tilining tibbiy atamalarga ta'sirini o'rganish lingvistika, tarix va tibbiyot sohalarida muhim ahamiyatga ega. Bu tadqiqotlar nafaqat tarixiy merosni o'rganishga, balki xalqaro ilmiy terminologiyani yaxshiroq tushunishga xizmat qiladi. Shuningdek, arab tilining zamonaviy tibbiy atamalarni shakllantirishdagi rolini aniqlash kelajakda yangi atamalar yaratishda qimmatli manba bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Arab tilining xalqaro tibbiy atamalarni shakllantirishdagi ta'siri ilm-fan va tibbiyot tarixining muhim jihatlaridan biridir. Islom sivilizatsiyasining gullab-yashnash davrida arab tilida yaratilgan asarlar nafaqat Sharq dunyosi, balki G'arb olamining ham ilmiy yutuqlarini shakllantirishga katta hissa qo'shdi. Arab tilida yozilgan ko'plab tibbiy asarlar o'sha davrning ilmiy tili sifatida uzoq vaqt davomida mintaqalararo bilim almashinuvi vositasi bo'lib xizmat qildi.

Arab tilida shakllangan tibbiy atamalar, birinchidan, qadimgi yunon va rim tibbiy merosini tarjima qilish va saqlab qolishda muhim rol o'ynadi. Ikkinchidan, bu til ko'plab yangi atama va tushunchalarni yaratishga zamin yaratdi. Masalan, "al-kimiya" (kimyo), "al-jabr" (algebra) kabi arabcha so'zlar

nafaqat ilmiy leksikonga, balki ko'plab boshqa tillarga kirib, bugungi kungacha o'z ahamiyatini yo'qotmadi.

Xulosa qismi: Arab tilining tibbiyotda tutgan o'rni nafaqat terminologiya darajasida, balki ilmiy an'ana va metodologiya nuqtai nazaridan ham sezilarli. O'rta asrlarda arab tilidagi asarlar Yevropaning ilmiy uyg'onish davriga katta ta'sir ko'rsatdi. Ibn Sino, Ar-Roziy, Az-Zahraviy kabi olimlarning arab tilida bitilgan asarlari lotin tiliga tarjima qilinib, ko'plab tibbiy maktablarning asosiy manbasiga aylangan. Bu jarayon, o'z navbatida, arab tilidagi ilmiy yutuqlarning xalqaro miqyosda tan olinishi va ularning tibbiy atamalarga singdirilishiga olib keldi.

Bugungi kunda arab tili tibbiy atamalarning tarixiy ildizlarini o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Zamonaviy tibbiyot leksikasida arab tilidan kirib kelgan ko'plab atamalar hali ham faol qo'llanilib, ilm-fan rivojiga o'z ta'sirini davom ettirmoqda. Shunday qilib, arab tilining xalqaro tibbiyot va ilmiy terminologiya rivojiga qo'shgan hissi nafaqat tarixiy, balki hozirgi zamon uchun ham ahamiyatlidir.

Arab tilini o'rganish va uning tibbiyotga oid terminologik boyligini chuqur tadqiq etish ilmiy an'analarning uzviyligini ta'minlashga, xalqaro tibbiy bilimlar almashinuvini mustahkamlashga va yangi avlod olimlariga qimmatli ma'lumotlar taqdim etishga xizmat qiladi. Shu bois, arab tilining tibbiy terminologiyaga ta'siri doirasida olib borilgan tadqiqotlar faqat tarixiy ahamiyatga ega emas, balki ilm-fan va madaniyatlararo muloqotda ham muhim o'rin tutadi.

Adabiyotlar ro'yhati:

1. Qodirova Aziza Surat qizi. (2023). IMPORTANCE OF LEARNING ARABIC. SCIENCE AND INNOVATION IDEAS IN MODERN EDUCATION, 1(7). Retrieved from <http://woconferences.com/index.php/SIIME/article/view/691>
2. qizi Qodirova A. S. STYLISTICS OF VERB CASES IN ARABIC //ILM FAN TARAQQIYOTIDA ZAMONAVIY METODLARNING QO'LLANILISHI. – 2023. – T. 3. – №. 9. – C. 13-15.
3. SHIRIN ZAYNUTDINOVA. (2024). SEMANTIC ANALYSIS OF CONSTRAINTS, STATES AND ABSOLUTE MASDARS. TADQIQOTLAR.UZ, 39(3), 71–78. Retrieved from <https://tadqiqotlar.uz/new/article/view/3561>
4. Shokirova Z. ORGANIZATIONAL FORMS OF TEACHING //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 9. – №. 12. – C. 127-130.
5. Shakirova Z. The Efforts To Defend The Borders Of The City-State Madinah After The Hijrah (Migration) Of Muhammad (Saw) //Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry. – 2021. – T. 12. – №. 6.
6. M.R.Abdullayeva and others. Social Psychological Features of the Process of Professional Stress in Pedagogical Activity // Journal Power System Technology ISSN: 1000- 3673, V 48, Issue 4. 2024/12. Pages 3325-3334
7. Korayem, S. M. A., Shamusarov, S. G., Mutalova, G. S., Begmatova, B. M., & Saidova, N. M. Calling for the Use of Intermediate Language in Teaching Arabic to Non-Native Speakers, Its Foundations and Problems. Power System Texnology Journal, ISSN, 1000-3673.
8. Begmatova, B., S. Kasimova, and S. Zaynutdinova. "Syntactic and semantic analysis of constraints, states and absolute masdars." International Journal of Scientific and Technology Research 9.3 (2020): 284-291.
9. Yuldasheva X. THE ROLE OF ARAB INTELLECTUALS IN THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF NATIONAL IDENTITY //Sharqshunoslik. Востоковедение. Oriental Studies. – 2024. – T. 3. – №. 02. – C. 16-26.
10. Yuldasheva X. THE ROLE OF ARAB EDUCATORS IN THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF NATIONAL IDENTITY //SHARQ MASH'ALI. – 2023. – T. 2. – №. 04. – C. 120-128.

11. Kadyrova Mashkhura Mirzaakbarovna. PHONETIC DIFFICULTIES OF THOSE STUDYING ARABIC AS A FOREIGN LANGUAGE. (2025). International Journal of Artificial Intelligence, 5(01), 174-179.
<https://www.academicpublishers.org/journals/index.php/ijai/article/view/2308>
12. Касимова С. Традиционная арабская грамматика и изучение европейской ориентации //Востоковедения. – 2019. – Т. 4. – №. 4. – С. 68-77.
13. Касимова, С. (2020). Работы великих турецких ученых, писавших об арабских пословицах и пословицах. Востоковедения, 1(1), 154-166.
14. Sattarovna, M. G. (2023, November). ON THE ISSUE OF DEFINING NEWS TEXT. In Konferensiyalar| Conferences (Vol. 1, No. 1, pp. 158-163).
15. Гулнора Сатторовна Муталова. Аййам ал-араб и проблема их трансформации в письменные литературные формы // Монография. Тошкент: - 2019. 152 с.
16. RAXMONKULOVA, ABDULLAYEVA MARXABO. "ESP/EAP O'QUVCHILARINING MAXSUS LUG'ATLARGA BO'LGAN EHTIYOJLARI. International Scientific and Current Research Conferences, 1 (1), 291–299." 2023